

A KULTURÁLIS ALAPELLÁTÁS ÚJRAÉPÍTÉSÉNEK KÍVÁNATOS PROGRAMJA

DOI 10.35402/kek.2024.4.6

1.) Alapelvek, a program kiinduló pontjai

A kulturális alapellátás – a közoktatással, egészségügyi és szociális szolgálatokkal egyenrangú jelentőségű – közcélú, közérdekű tevékenység-rendszer. Megvalósítása közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak) és közművelődési intézmények (a közművelődési házai) kultúráközvetítő feladata.

Az állam és az önkormányzatok kötelesek minden állampolgár számára kulturális alapszolgáltatásokat nyújtani. Nem pártpolitikai akaratok, magánérdekek diktátumai szerint, hanem közszolgálatként. A törvényekben (alkotmány, ill. alaptörvény és az 1997. évi CXL. törvény, továbbiakban: kulturális alaptörvény) rögzített közpolitikai, szakmai rendelkezések betartásával éltetve tevékenység-rendszereket és intézmény-hálózatokat: de nem vállalkozásokként, hanem költségvetési közintézményekként.

A kulturális alapellátásban a közjót egyetemen, főiskolákon, az érintett szakirány szerint képzett, közszolgálati jogállású (nem a versenyszféra munkaiügyi szabályozásai alá tartozó) szakemberek és segítők munkája érvényesíti. Ők nem magánérdekeket, egyéb (párt-, egyházi-, civil, vállalkozói) érdekeket szolgálnak, hanem közérdeket. E tevékenységükben ezért védettek.

Az állam és az önkormányzatok kulturális közpénz-finanszírozása elsődlegesen költségvetési forrásból, sokcsatornás rendszerben kell történnjen. *Alaptevékenységre, közintézmény-működtetésre, foglalkoztatásra, fenntartásra és fejlesztésre a központi intézményi, s az önkormányzati normatív források szolgálnak. A további tevékenység-finanszírozást a nyíltan meghirdetett, szakmailag elbírált pályázatok segítik. Ezeket önkormányzati saját források, vállalati-vállalkozói támogatások, intézményi bevételek egészíthetik ki.*

Az 1997. évi CXL. törvény önálló jogállásának fenntartása közérdek. A megalkotása óta eltelt évtizedek tapasztalatai azonban átfogó – a törvénnyel ellentétes folyamatok leállítását, visszafordítását is eredményező –, szakmai megalapozottságú: tartalmi, szervezeti, foglalkoztatási, finanszírozási módosításokat tesznek szükségessé.

2.) Tények, adatok, összefüggések – a programalkotás szükségességének okai

A rendszerváltozás kezdetén, 1989-ben, a kulturális alapellátás közintézmény-hálózata 4500 könyvtárból, 550 múzeumból, 28 levéltárból, 2700 közművelődési intézményből (művelődési központ, művelődési ház, ifjúsági- és gyermekház, faluház stb.) állt.

Az intézmény-rendszer évszázados – a politikák által többször megszakított, de azokon mindig úrrá levő –, szerves fejlődés eredményeként jött létre s működik ma is.

A rendszerváltozáskor több mint 35.000 művelődő, alkotó közösség tevékenkedett bennük, s évi 50 millió feletti látogatottságot rögzítettek a statisztikák. Ezt a jelentős, nemzetközi összehasonlításban is jónak értékelt munkát alacsony létszámmal, 24 ezer (egyetemi, főiskolai szakirányú képzettségű) szakember és segítők foglalkoztatásával valósította meg az intézmények hálózata. Az állami költségvetésből eközben csupán 0,6 % jutott (s az is maradvány-elven) e tevékenységeknek és közintézményeknek.

A közművelődés házaiban klubok, egyletek, szakkörök, amatőr művészeti csoportok működtek. Felnőttképzéseiken, át- és továbbképzéseiken, ismeretterjesztő, művészeti rendezvényeiken, kiállításokon sokrétű munka folyt. A szerveződő helyi társadalom közösségeinek e közintézmények voltak a legfőbb segítői, s azok ma is. A könyvtárak hálózata a könyv- és folyóiratkölcsonzéstól az írásos és elektronikus információk beszerzéséig, nyilvánossá tételéig, a helyben tanulásig, olvasásig, rendezvények soráig jellemezte közhasznú tevékenység. A múzeumokban az egyetemes és a magyar kulturális örökség védelme, őrzése, kutatása, bemutatása, a levéltárakban történeti értékű dokumentumok őrzése, kutathatóságának biztosítása, igazgatási és közérdekű ügyek intézéséhez szükséges szolgáltatások nyújtása volt az elsőrendű közfeladat.

E kultúráközvetítő közintézményekben a mindennapi élet megértését, az abban való eligazodást, a történet, a kultúra értését, élvezetét szolgáló, felsorolhatatlanul gazdag és magas színvonalú munka jellemzi. A közcélú tevékenység- és

közintézmény-rendszerek sikere és fennmaradása abból fakad, hogy a társadalom – kivált a helyi társadalmakban élők – sajátként használja őket és ragaszkodik közszolgáltatásaikhoz.

Az intézmények ingyenes vagy alacsony áron elérhető szolgáltatásait döntő mértékben a társadalom szegény és/vagy alsó-középosztálybeli többsége használta és látogatja jelenleg is. Kiemelkedő számban gyerekek, fiatalok, de a rendezvényeken, a felnőtt- és továbbképzésekben az aktív korúak, a munkanélküliek, s nagy súllyal az idősek. Az intézmények, tevékenységek társadalmi szerepe, jelentősége – elsősorban a városok, a falvak helyi társadalmában – folyamatosan növekedik. A politikák azonban az elmúlt 35 évben – kivételek rövid pillanatain túl – sok kárt tettek bennük. A kultúra helyzete évről évre rosszabbá vált, ma pedig már válságos. Ennek legfőbb okai a következők:

- a. sem az alkotmányban, sem az azt váltó alaptörvényben rögzített állampolgári művelődési alapjog, művelődési közérdek, közcél nem vált az állam (s az azt megtestesítő kormányok), a helyi önkormányzatok létét éltető alapfeladattá,
- b. sem a kulturális alapellátás közcélú szolgáltató tevékenységei, sem közintézmény-rendszerei nem birtokoltak stabilitást, fejlődési esélyt, pedig azt a kulturális alaptörvény eredeti rendelkezései rögzítették. A kormányzati politikák szakmai alap nélküli cselekvései tovább növelték a művelődési esélyegyenlőtlenséget,
- c. az állam a kulturális közintézményeket folyamatosan fosztotta és fosztja meg közszolgálati jellegűktől, azokat egyházaknak, alapítványoknak, nonprofit- és profit érdekeltségű gazdasági vállalkozásoknak, civilnek hívott szervezeteknek adva át, amit sajnos követ az önkormányzatok jelentős része is,
- d. eközben, a megmaradó kulturális közintézményeket (pl. a nemzeti, országos intézmények többségét) a kormány – sem a társadalom, sem a szakmák által nem támogatottan – politikai akarattal központosítaná,
- e. az állam kiszervezi a közgyűjtéményi, közművelődési dolgozókat közszolgálati jogviszonyaikból a versenyszféra, a magánérdek munkaügyi szabályozásának hatálya alá, megfosztja őket érdekvédelmi, érdekképviseleti jogaik többségétől,

- f. az állami (s benne az önkormányzati) költségvetés folyamatosan csökkenti a kulturális közfinanszírozási forrásokat, eközben növeli az egyházi, alapítványi, magánfinanszírozási, nem nyílt, nem szakmailag elbíralt pályázati közpénzt.

3.) Program a kulturális alapellátás helyzetének rendezésére, fejlesztésére

A művelődéshez való jog gyakorlását – települési, anyagi, szociális helyzetétől, vallási, nemzetiségi hovatartozásától függetlenül – kötelező biztosítani mindenkinél. Ezért helyre kell állítani a közjó, a közcél, a közérdekű kötelezettség-vállalás érvényesülését mind az állami, mind a helyi önkormányzati kulturális alapellátásban. Kulturális alapellátáson a közgyűjtéményi, közművelődési tevékenységek teljességét, a közintézmény-hálózatok összességét kell érteni. E társadalmi közérdek-érvényesítés az államháztartási, önkormányzati, foglalkoztatási, költségvetési, s az 1997. évi CXL. törvény, s egyéb szabályozások összeegyeztetését, együttes továbbfejlesztését jelenti.

E program kötelezettség-vállalás a kulturális alapellátás helyzetének rendezésére. Az évtizedek óta hiányzó stabilitás, továbbá a társadalom igényeihez való folyamatos alkalmazkodás komplex feltételeinek megteremtésére. Megvalósításához közpolitikai és szakmai összhang, együttműködés, összefogás szükséges.

Ezért:

- a. A kulturális alapszolgáltatások tartalmait és rendszereit az eredeti, 1997. évi CXL. törvény alapján, annak átfogó szakmai pontosításával, korszerűsítésével kell rögzíteni. A törvényben a közcélú, közérdekű, a kulturális értékek érvényesülését – tőkés, és/vagy vállalkozói, egyéb magánérdekkel szemben –, a közfeladat-ellátást, a költségvetési közintézményi működtetés elsődlegességét szankciókkal szükséges megerősíteni.
- b. Országosan, és minden településen jelen lévő, ill. mindegyikre kiterjedő hatású költségvetési közintézmény-hálózatot kell biztosítani az alapellátásban, mind az állami, mind a helyi önkormányzati szinteken. Könyvtárakat, múzeumokat, levéltárakat, közművelődési közintézményeket, amelyek a törvényben

előírt, s a helyi kultúrát szolgáló feladataikat stabilan és rugalmasan képesek ellátni. A „kiszervezetteket” vissza kell alakítani költségvetési közintézményekké. A közgyűjteményi, közművelődési intézmény-hálózatok szakmai központjait négy országos határkörű, nemzeti intézmény kell alkossa: a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Országos Levéltár és a Magyar Művelődési Intézet. Önálló, egymással, s másokkal össze nem vonható közintézményekként. (Meggzúntatva a Nemzeti Művelődési Intézet alapítványi státuszát, költségvetési intézménnyé alakítva, és Lakitelekről eredeti épületébe, a Budai Vigadóba költöztetve vissza.) Ezen intézmények kell reprezentálják a szakmák tudás- és tevékenység tartalmait az országos és a nemzetközi szinteken. Kutatási, tudományos, továbbképzési, szakfelügyeleti, módszertani, kiállítási, kiadási s egyéb feladatokat látva el. Mellettük működni szükséges a szakterületek önálló, országos szakintézményeinek. E közintézményekben közszoigálati jogviszonyokban foglalkoztatva a szakmák legjobbait. Vezetőit az érintett szakma szakirányú egyetemi végzettségű és legalább 10 éves szakmai gyakorlatú, tudományos fokozattal rendelkező, nyílt pályázatot nyerő szakemberei közül választva ki, 5 éves kinevezéssel. A kulturális alapellátás közintézmény-hálózatai megyei (fővárosi és kerületi), járási, városi, helyi települési hatáskörű, önálló, önkormányzati fenntartású közintézményekben kell működjenek. A 2000 lélekszám alatti települések önkormányzatai közoktatási és kulturális közfeladataikat Általános Művelődési Központokban vagy önálló- ill. összevont kulturális közintézményekben is elláthatják. Az intézmények szakmai hálózatainak egymással és országos hálózati központjaikkal együtt kell működjenek. Közgyűjteményi, közművelődési szakmai munkakörökben csak szakirányú felsőfokú végzettségű dolgozó foglalkoztatható. A vezetőket az adott szakma felsőfokú végzettséggel rendelkező, 5 éves (2000 lélekszám alatti településen 3 éves) gyakorlatú, nyílt pályázatot nyerő szakemberei közül kell kiválasztani, s 5 évre kinevezni.

Az állami, helyi önkormányzati közintézményi hálózatok mellett működhetnek más kulturális intézmények is: alapítványi, civil szervezeti, non profit és profit-vállalkozási fenntartásban. E fenntartóknak azonban mind működtetésben, mind foglalkoztatásban, finanszírozásban – közpénz-források nélküli is – be kell tartani a kulturális alaptörvényt. A működési-engedély adás előfeltétele ez. Az egyházi gyűjteményi működtetések és foglalkoztatási, finanszírozási rendek fenntartása célzott költségvetési hozzájárulással kell megtörténnjen, amelyért az egyházak kötelesek a kulturális alaptörvény követelményeit teljesíteni.

- c. A kulturális közintézményekben – szakmai protokollok feladat-foglalkoztatási létszámaival – szakfeladatokat közszolgálati jogviszonyokban, szakirányú felsőfokú végzettségű dolgozókkal kell ellátni. Az őket segítőknak (gazdasági, műszaki, adminisztratív, fizikai dolgozók) is szakképzetteknek kell lenniük, akiket szintén közszolgálati jogviszonyú alkalmazni. E létszámokat a kulturális alaptörvényben differenciáltan kell szabályozni. A foglalkoztatottak béreinek és egyéb juttatásainak mértéke – az új közszolgálati törvényi bértábla hatályba lépéséig – legalább a közoktatásban alkalmazottakéval kell megegyezzen. A dolgozókat meg kell illesse a szakszervezeti szervezkedési, érdekegyeztetési, érdekvérvényesítési (sztrájk, egyetértési), kollektív szerződési jog, szakmájukban pedig a szakmai szervezkedési jog.
- d. Ahhoz, hogy a közgyűjteményekben, a közművelődési közintézményekben a szakirányúak felsőfokú foglalkoztatása maradéktalanul megvalósulhasson, az állam feladata a gondoskodás az egyetemi, főiskolai képzési szakirányokról, át- és továbbképzésekről, továbbá a foglalkoztatás igényeinek kielégítéséhez szükséges mértékű felsőfokú képzések költségvetési forrásairól.
- e. A kulturális alapellátás tevékenység- és közintézmény-rendszereit, hálózatait az állami és a helyi önkormányzati költségvetésekből úgy kell finanszírozni, hogy azok feladataikat a közcélnak, a közérdeknek megfelelően, stabilan, jó szakmai színvonalon láthassák el.

A központi állami költségvetés köteles a szükséges mértékű közpénzzel ellátni az országos szintű közgyűjteményeket és közművelődési intézményt, továbbá a transzparenson elérhető és elbírálható pályázatok biztosításával a tevékenységfinanszírozás rendszereit. Ezeken felül az államnak kell állni a szükségessé váló felújítások, fejlesztő beruházások kiadásait is. A megyei (fővárosi és kerületi), járási, városi, helyi települési szintű kulturális alapellátásnak az éves költségvetések önálló, a szintek szerint differenciált normatív támogatást (neve: közgyűjteményi és közművelődési normatíva) kötelesek célzott, kizárólag erre felhasználható módon biztosítani. A normatíva a kulturális alaptörvényben rögzített feladatellátást, közintézményműködést, s a feladatellátáshoz kötött létszám foglalkoztatását kell finanszírozni, továbbá a felújítási, korszerűsítési, beruházási kiadásokhoz is hozzá kell járulnia. A 2000 fő alatti lélekszámú települések összevontan, más önkormányzattal

együtt jogosultak a közoktatási és kulturális alapellátást Általános Művelődési Központban, vagy művelődési ház és könyvtárban közösen működtetni. Ezek tevékenységeit, foglalkoztatási és más kiadásait együtt kötelesek finanszírozni. Az önkormányzat a helyi kulturális örökség értékeit, hagyományait, érdekeit képviselve jogosult a kötelező alapfeladatok ellátása feletti saját forrást is adni a művelődési közcél és közérdek szolgálatához. Az érintett közgyűjtemény, ill. közművelődési közintézmény saját forrású bevételeit kizárólag tevékenységei bővítésére, kiemelkedő teljesítményű dolgozói jutalmazására használhatja fel.

- f. A kulturális igazgatásnak önálló Kulturális Minisztériumban kell történnie. Ez – egyéb feladatai ellátása mellett – köteles biztosítani az alaptörvény, s a korrigált 1997. évi CXL. törvény megvalósulását. Az államigazgatásnak a kulturális alapellátás közérdekeit kell érvényesíteni.

